ਵਿਰਸਾ
(ਬਾਲ ਗੀਤ)

ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲੀਏ ਤੇ ਚੰਗਾ ਜੀਵਨ ਬਣਾਈਏ,
ਹਰ ਪਲ਼ ਗੀਤ ਅਸੀਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਗਾਈਏ।
ਮੰਦਰ ਮਸੀਤਾਂ ਜਿਹੜੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਖੜ੍ਹੇ ਨੇ,
ਆਉ ਸਾਂਭੀਏ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ, ਇਹ ਕੀਮਤੀ ਬੜੇ ਨੇ।
ਟੁੱਟਦੀ ਜੇ ਇੱਟ ਉਹਨੂੰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਲਾਈਏ ।
ਵਿਹਲੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾ ਦੇਈਏ,
ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਚਲਾ ਦੇਈਏ,
ਕੂੜੇ ਤੋਂ ਬਣਾਈ ਖਾਦ ਰੂੜੀ ਵਾਲੀ ਪਾਈਏ।
ਖੂਹਾਂ ਟੋਬਿਆਂ ਦੁਆਲੇ ਫਰਸ਼ ਲਗਾ ਲਈਏ,
ਕੀਮਤੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹਰ ਤੁਪਕਾ ਬਚਾ ਲਈਏ,
ਖੂਹਾਂ ਤੇ ਟੈਂਕੀਆਂ 'ਚ ਦੁਆਈ ਲਾਲ ਪਾਈਏ....
ਉੱਚੇ ਅੰਬਰਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਸਾਡੀਆਂ ਉਡਾਰੀਆਂ,
ਜੰਗਲੀ ਜੀਵਾਂ ਲਈ ਜੋ ਰੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸਾਰੀਆਂ,
ਘੁੱਗੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੰਬਾ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਗਾਈਏ...
ਸਾਂਭਣਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਬਣਾਓ ਜੀ.
'ਮਾਨ' ਜਿਹੇ ਬੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉ ਜੀ.
ਕਰਨੇ ਲਈ ਭਲਾ ਸਾਂਝ ਆਪਸੀ ਵਧਾਈਏ।

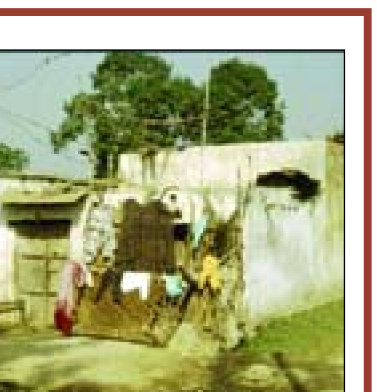

ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੁਹਾਰ

ਆਜਾ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਦੇਖ ਲੈ,
ਮਣਾ ਮੂੰਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਿਆਰ ਦੇਖ ਲੈ।
ਜਿੱਥੇ ਮਿਲਦੀ ਏ ਹਵਾ ਸ਼ੁੱਧ ਤੇ ਸੁਖਾਲੀ,
ਨਾ ਸਾੜਦਾ ਕਿਸਾਨ ਅੱਜ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਪਰਾਲੀ।
ਸਾਗ ਨਾਲ ਰੋਟੀ ਮਾਤਾ ਮੱਕੀ ਦੀ ਬਣਾਉਂਦੀ,
ਰੋਜ਼ ਸੁਬ੍ਹਾ ਉੱਠ ਕੇ ਪਾਠ ਹੈ ਸੁਣਾਉਂਦੀ।
ਦਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਖਾਦ ਰੂੜੀ ਦੀ ਬਣਾਉਂਦੇ,
ਆਏ ਸਾਲ ਪਰਖ ਨੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਰਾਉਂਦੇ।
ਦਾਲਾਂ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਣ ਖੇਤੀਆਂ ਨੇ ਲੱਗੀਆਂ,
ਸੰਧੂਰੀ ਅੰਬਾਂ ਨਾਲ ਅੱਜ ਬੂਟੀਆਂ ਨੇ ਲੱਦੀਆਂ।
ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਿਸਾਨ ਹੁਣ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦੇ ਨੇ,
ਇਸੇ ਲਈ ਪਾਣੀ ਉਹ ਫਵਾਰੇ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੇ ਨੇ।
ਪੜ੍ਹਨ ਸਕੂਲ ਹੁਣ ਹਰ ਬੱਚਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਖਾਣਾ ਵੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਖਾਂਦਾ ਹੈ।
ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਵਿਰਸਾ ਸੰਭਾਲਿਆ,
ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਿੰਡ ਵਾਲਾ ਰੁਤਬਾ ਹੈ, ਪਾ ਲਿਆ।
ਗੁਰੂਆਂ ਤੇ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਮੰਨਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੇ,
ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਸਭ ਨੂੰ ਵੰਡਦੇ ਪਿਆਰ ਨੇ।
ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਫੈਲੀ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਦੇਖ ਲੈ,
ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਗਦਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇਖ ਲੈ।

- ਬਲਜਿੰਦਰ ਮਾਨ

ਲੜੀਵਾਰ ਨਾਵਲ / ਕਾਂਡ-39

ਕਿਸਾਨ ਬਣ ਰਿਹਾ ਗ਼ੁਲਾਮ

ਡਾ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਰੀਕਾ
98760-34567

ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਕਿਸਾਨ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਕਿਰਤੀ ਲੋਕ ਹਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਕਰੜਾ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਦਿਆਲੂ ਸੁਭਾਅ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੁਫ਼ਤ ਖਾਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਉਸ ਕੋਲ ਕੱਪੜੇ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮਿਹਨਤੀ, ਕਿਰਤੀ ਹੈ, ਮੰਗਤਾ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਕੀ ਹੈ ਜੇ ਗਰੀਬੀ ਆ ਗਈ, ਬਿਮਾਰੀ ਆ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਵੰਡ-ਛੱਕਦੇ ਹਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਦੁੱਖ ਕੱਟੀਏ ਤੇ ਕੱਟ ਰਹੇ ਹਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮੰਗਤੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਵਿਹਲੜ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪਾਖੰਡੀ ਤਾਂ ਪਾਖੰਡ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਸਾਡੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਖੋਪੇ ਚੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਸ਼ੇ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ।

ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਭ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਆਪਣੇ ਭਰੇ ਢਿੱਡ ਹੀ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਕਰਮਾਂ-ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ 'ਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਜਨਮ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਾਡੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਵਿਹਲੜ ਅਖੌਤੀ ਗੁਰੂਆਂ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਭੂ-ਮਾਫੀਏ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਪਾਰਕ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਨ ਹਥਿਆਉਣ 'ਤੇ ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹੈ ਆਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੇ ਸਨਅਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਨਅਤੀ ਮਾਲ ਰੁਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ, ਸਕੂਟਰ, ਮੋਟਰ ਸਾਇਕਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਸ਼ੀਨੀ ਮਾਲ ਦੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਲੱਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਖ੍ਰੀਦਣ ਵਾਲੇ ਗਾਹਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੇ। ਬਹੁਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਬੇਕਾਰ ਲੋਹਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਭੂ-ਮਾਫੀਆ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨਹੀਂ ਖ਼ਰੀਦ ਰਹੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਆਪ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਬਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਵਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀਆਂ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਕਲੋਨੀਆਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਗਾਂਹ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਨਹੀਂ ਖ਼ਰੀਦ ਸਕਣੀ।

ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਂ ਇਹ ਖ਼ਰੀਦੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਚੇਗਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਹਨ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਰੀਦਣ ਜੋਕਰੇ। ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰੀਦ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਵੇਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਕਿਸਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰਾਦ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੱਧ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਵੇਚੀ ਹੋਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਪੈਸੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਖੁਰਦ-ਬੁਰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਭੂ-ਮਾਫੀਆ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰੀਦ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਵੇਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਪਾਰ ਕਰ ਸਕਣੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਜ਼ਰਬਾ ਨਹੀਂ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵੇਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਪੈਸਾ ਅਸੀਂ ਅਣ-ਉਪਜਾਊ ਕੰਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਵਿਆਹਾਂ, ਸ਼ਾਦੀਆਂ, ਮਰਨਿਆਂ, ਪਾਠਾਂ ਅਤੇ ਐਸ਼-ਇਸ਼ਰਤ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਗੈਰਾ ਤੇ ਖ਼ਰਚ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਪੈਸਾ ਖ਼ਰਚ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ, ਨਸ਼ੱਈ ਅਤੇ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਵਰਗੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਛੋਟੇ ਪੈਮਾਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ। ਪਰ ਭੂ-ਮਾਫੀਏ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੋਰ ਲੁਟੇਰੇ ਸਾਡੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਕੱਠੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਸਗੋ ਖ਼ੁਦ ਆਪ ਮੁੜ ਰਾਜੇ-ਮਹਾਰਾਜੇ ਬਨਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਆਪਣੀ ਮਾਲਕੀ ਹੇਠ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਰਾਜਿਆਂ-ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਸਾਨ ਸਿਰਫ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਭੂ-ਮਾਫੀਆ ਵਗੈਰਾ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣ ਖ਼ਾਤਰ ਇਹ ਗੰਦੀ ਚਾਲ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਾਬਾ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਰਾਜਿਆਂ-ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈ ਕੇ

ਬਾਕੀ ਸਫਾ III 'ਤੇ

ਇੱਕ ਡੁੱਬਦਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੂਰਜ

ਦੋ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦੋ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਹ ਤੀਜਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਉਹ ਹਾਲੀ ਤੀਕ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਚੌੜੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਡੇਢ ਗਜ਼ ਲੰਮਾ ਡੰਡਾ ਫਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋਨੋਂ ਬਾਹਾਂ ਉਤਾਂਹ ਵੱਲ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਚੁਰੰਜਾ ਘੰਟਿਆਂ ਤੋਂ ਹਵਾਲਾਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਲਗਾਤਾਰ ਪਹਿਰਾ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਤੇ ਉਹ ਬੈਠ ਨਾ ਜਾਏ, ਉਤਾਂਹ ਚੁੱਕੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਥੱਲੇ ਨਾ ਕਰ ਲਏ, ਕੰਧ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਸੌਂ ਨਾ ਜਾਏ। ਤੇ ਜਦ ਕਦੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਥੱਲੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਾਂ ਬੋਝਲ ਪਲਕਾਂ ਬੰਦ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀਆਂ, ਤਾਂ ਸਟੂਲ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਲਾਠੀ ਦੀ ਹੁੱਝ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਮੁੜ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਦੋ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦੋ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੰਘਣਾ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਣ ਭਾਰ ਥੱਲੇ ਦੱਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਜੰਮੇ ਹੋਏ ਸਿੱਕੇ ਵਰਗੀ ਨੀਂਦ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਬਾਹਾਂ ਆਕੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਧੌਣ ਆਕੜੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨੀਂਦ ਆਕੜੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਪਲਕਾਂ 'ਤੇ ਚੁੱਕੇ ਹੋਏ ਨੀਂਦ ਦੇ ਪਹਾੜ ਥੱਲੇ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕੰਬੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਸਿਪਾਹੀ ਸਟੂਲ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਉਂਘਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਨਿਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਗੋਡਿਆਂ ਤੱਕ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਸਪ੍ਰਿੰਗ ਵਾਂਗ ਫੇਰ ਉਤਾਂਹ ਉੱਠ ਜਾਂਦਾ। ਤਦੇ ਸੀਖਾਂ ਵਾਂਗ ਆਕੜੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰਕਤ ਹੋਈ। ਪੈਰ ਹਿੱਲੇ ਤੇ ਪਿੱਠ ਕੰਧ ਜਾ ਲੱਗੀ। ਕਿੰਨੀ ਸੁਖਾਵੀਂ ਸੀ ਇਹ ਢੋਅ! ਅਗਲੇ ਹੀ ਬਿੰਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਮੀਟੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਹਵਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਚੌਵ੍ਹੀਆਂ ਘੰਟਿਆਂ ਤੋਂ ਉਹ ਦੋ ਸੂਰਜ ਡੁਬੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਦੋ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚਕਾਰ ਆਈਆਂ ਸਵੇਰਾਂ, ਦੁਪਹਿਰਾਂ, ਸ਼ਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਇੱਕੋ ਕਾਲੀ-ਸ਼ਾਹ ਰਾਤ 'ਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਧੌਣ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਪਹਿਰਾ ਸੀ ਤੇ ਲਾਠੀ ਦੀਆਂ ਹੁੱਝਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਈਆਂ ਉਸ ਦੀ ਆਂਦਰਾਂ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰਤਾ ਭਰ ਚੈਨ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਕੰਧਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਈ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨੀਂਦ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਨਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਅਡੋਲ ਬਣਿਆ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਚੁਰੰਜਾ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਡੁੱਬ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਬਾਹਾਂ ਦਾ ਅਕੜੇਵਾਂ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਪਲਕਾਂ 'ਤੇ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਨੀਂਦ ਦਾ ਪਹਾੜ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਫੁੱਲ ਵਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ-ਚਿੱਕੜ-ਭਰਿਆ, ਵਲੂੰਧਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਇੱਕ ਜ਼ਖ਼ਮ ਵਰਗਾ।

ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਲਾਠੀ ਦੀ ਹੁੱਝ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਨੀਂਦ ਤੜਫ਼ ਉੱਠੀ, ਤੇ ਉਹ ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਬਾਹਾਂ ਚੁੱਕੀ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਸੀਸ ਵੱਟੀ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਆਂਦਰ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਗੰਢ ਪੈਣ ਲੱਗੀ। ਤਦੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਤਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸਰੀਰ ਕੰਬ ਉੱਠਿਆ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਤੁਪਕੇ ਉੱਭਰ ਆਏ। ਉਸ ਨੇ ਫੇਰ ਕਸੀਸ ਵੱਟੀ, ਮੁੱਠਾਂ ਕੱਸੀਆਂ 'ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੰਧ ਵਿੱਚ ਗੱਡੇ ਹੋਏ ਕਿੱਲ ਵੱਲ ਇੱਕ ਟੱਕ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ। ਤਦੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਹਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਸੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਉਣ ਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਟਿਕਾ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਹੋਂਦ ਉਸ ਵਿੱਚ ਗਵਾ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਪੂਰੇ ਚੁਰੰਜਾ ਘੰਟੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਿਤਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਚੁਰੰਜਾ ਘੰਟੇ-ਸਵੇਰਾਂ, ਦੁਪਹਿਰਾਂ, ਸ਼ਾਮਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਰਾਤ।

ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ 'ਤੇ ਟਿਕਾਈ ਸੀ ਤੇ ਦੇਰ ਤਾਈਂ ਹਵਾਲਾਤ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦ ਤੱਕ ਕਿ ਲਾਠੀ ਦੀ ਹੁੱਝ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਨਾ ਕਰ ਜਾਂਦੀ, ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਸ ਦੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਤੋੜ ਨਾ ਜਾਂਦੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਰੰਜਾ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਸੀ- ਚਿੱਕੜ- ਲਿਬੜਿਆ ਇੱਕ ਫੁੱਲ। ਕਾਫ਼ੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਪਾਇਆ ਕਿ ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਿਉ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਹੱਥ ਦੀ ਛਾਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਯਤੀਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿੰਮ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਝਲਕ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਚਾਚੀ ਆਉਂਦੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਬਚਪਨ ਨੂੰ ਵਲੂੰਧਰ ਸੁਟਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਝਿੜਕਾਂ ਤੇ ਮਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਹਿਰ ਸੀ! ਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਜ਼ਹਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਚਾਚੀ ਕੋਲ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਭੁੱਖਾਂ ਕੱਟੀਆਂ ਸਨ, ਅਜਿਹੇ ਉਨੀਂਦਰੇ ਝਾਗੇ ਸਨ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਦੋ ਬੋਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸੱਖਣੇ ਅਜਿਹੇ ਦਿਨ ਕੱਟੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਬਚਪਨ ਇੱਕ ਰਿਸਦਾ ਹੋਇਆ ਜ਼ਖ਼ਮ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਫੇਰ, ਉਹ ਘਰੋਂ ਭੱਜ ਕੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਲੜੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਘਰ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਚਾਚੀ ਦੀ ਵੀ ਚਾਚੀ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਉਹ ਦਿਨ ਭਰ ਪਾਣੀ ਭਰਦਾ, ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਦਾ, ਕੱਪੜੇ ਧੋਂਦਾ, ਸਾਫ਼-ਸਫਾਈ ਕਰਦਾ। ਸੋਲਾਂ ਜੀਆਂ ਦਾ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਹਾਲੀ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨੀਂਦ ਜਿਵੇਂ ਨੋਚ ਸੁੱਟਦਾ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦਾ। ਫੇਰ ਜਦ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਜੀਆਂ ਦਾ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜ ਕੇ, ਚੌਂਕਾਂ ਧੋ-ਪੂੰਝ ਕੇ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿੱਕ-ਸੁੱਕ ਸਾਂਭ ਕੇ, ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਰਸੋਈ ਦੀ ਇੱਕ ਨੁੱਕਰੇ ਆਪਣੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਦਰੀ ਵਿਛਾਉਂਦਾ ਤੇ ਉੱਤੇ ਪਾਟੀ ਹੋਈ ਤਲਾਈ ਲੈ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ। ਤਦ ਉਸ

ਸੁਖਬੀਰ

ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਰਾਤ ਦੇ ਉਹ ਦੋ-ਢਾਈ ਪਹਿਰ ਜਿਵੇਂ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉੱਡ ਜਾਂਦੇ। ਦਿਨ ਕੀੜੀ ਵਾਂਗ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਤੁਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰਾਤ ਕਿਸੇ ਪੰਛੀ ਵਾਂਗ ਕਿਵੇਂ ਉੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ! ਉਹ ਸੋਚਿਆ ਕਰਦਾ।

ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਜਵਾਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਵੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤਲਖੀਆਂ ਥੁੱਕ-ਥੁੱਕ ਕੇ ਬਿਤਾਏ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸਰੀਰ ਭਾਵੇਂ ਵੱਧ-ਫੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਫੌਲਾਦ ਵਰਗੀ ਤਾਕਤ ਆ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੀਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਕਮਾਨ ਵਾਂਗ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਕੱਦ ਹੋਰ ਵੀ ਛੋਟਾ ਲੱਗਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਜੁੱਤੀ ਦਾ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਣਿਆਂ, ਹੁਣ ਸੁੱਕੀਆਂ ਪਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤ ਚੌੜੇ ਤੇ ਖਰ੍ਹਵੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਬਚਪਨ ਦਾ ਫੁੱਲ ਵੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੀਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਝੱਖੜਾਂ 'ਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਤੇ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦਾ ਤੇ ਤਲਖੀਆਂ ਥੁੱਕਦਾ ਹੋਇਆ ਅਖੀਰ ਲੋਹਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੋਹੇ ਦਾ ਢਾਂਚਾ। ਉਸ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਦਿਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਲਹੂ-ਮਾਸ ਦੀ ਨਰਮੀ ਸੀ। ਜਦ ਕਦੇ ਉਹ ਨਰਮੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੁੰਞੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਝਲਕਦੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵੇਖਦਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਛਾਂ ਵਿੱਚ ਬਚਪਨ ਮੁਸਕਰਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ-ਭਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਲੰਮੀ ਤੇ ਸੁਖਾਵੀਂ ਨੀਂਦ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੀ ਪਰੀ-ਕਹਾਣੀ ਹੁੰਦੀ।

ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸੱਠ ਘੰਟੇ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਾਲੀ ਵੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭੇਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਹਾਲੀਂ ਤੀਕ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਈ। ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਉਹ ਰੂਪੋਸ਼ੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਗੁਪਤ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਰਾਤ ਜਦ ਉਹ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਖੱਤ ਲੈ ਕੇ ਕਿਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰਕੇ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਖ਼ੱਤ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਤੁੰਨ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਮਾਰ-ਕੁੱਟ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਖ਼ੱਤ ਨਿਗਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਈ ਦੰਦ ਟੁੱਟ ਗਏ ਸਨ, ਧੌਣ ਦੁਆਲੇ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉੱਭਰ ਆਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਖ਼ੱਤ ਉਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਤੇ ਫੇਰ, ਇਸ ਹਵਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਭੇਤ, ਜੋ ਉਸ ਰਾਤ ਉਹ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕੱਢਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਏਨੀ ਕੁੱਟ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਧੀ। ਉਸ ਦੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਲਾਠੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੁੱਝਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਏਨੇ ਤਸੀਹੇ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਹੇ। ਉਸ ਦੇ ਫੌਲਾਦੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਅੰਗ-ਅੰਗ ਦਰਦ ਨਾਲ ਕੱਰਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਜ਼ਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਉਹ ਭੇਤ ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ

ਬਾਕੀ ਸਫਾ III 'ਤੇ

ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮੀ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਨਾਵਲ/ ਕਿਸ਼ਤ-52

ਬੋਰਡੌਕਸ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਜਰਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਾਡਲ ਵਾਲੇ ਖਿਡੌਣੇ ਵੇਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਖਿਡੌਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕੀ ਤੇਰੇ

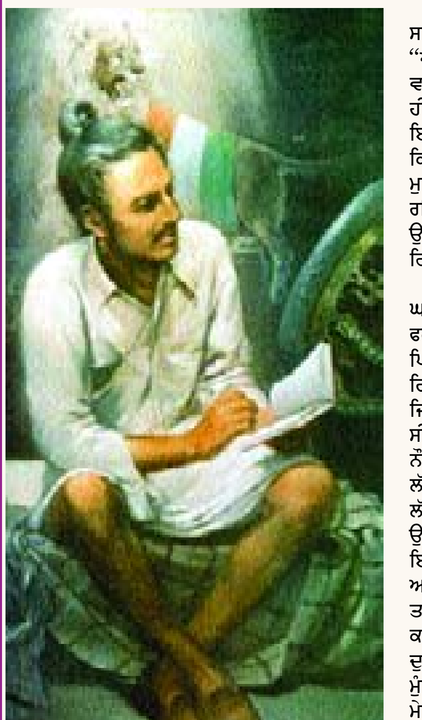

ਸਾਰੇ ਖਿਡੌਣੇ ਵਿਕ ਗਏ ਹਨ? ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜੀ! "ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭਰਾ ਹਾਂ, ਜਰਮਨ ਛੇਤੀ ਪੈਰਿਸ ਵਿੱਚ ਆ ਵੜਨ ਦੇ ਡਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵੀ ਉਤਨੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਹਨ ਜਿਤਨੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ।" ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਅਸੀਂ ਹਾਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਸਹਿਣੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਫਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹਾ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇੱਕ ਰੈਸਟੋਰੇਂਟ ਵਿੱਚ ਅਜੀਬ ਘਟਨਾ ਵੇਖੀ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਈਰਾਨੀ ਮੁੰਡਾ ਇੱਕ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਸ਼ੈਂਪੇਨ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਭਰੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਅਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ-ਕਰ ਕੇ ਹੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਇੱਕ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬਜ਼ੁਰਗ ਬੈਠਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਮ ਉੱਤੇ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਨੌਜਵਾਨ ਜੋੜੇ ਕੋਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਰਾਨੀ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਨਾਲੇ ਹੀ ਉਹ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਚੀਕਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਜਰਮਨ ਜਸੂਸ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ ਨਾ ਕਰਦਾ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਦੋਸਤ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਕਰ ਉਹ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ। ਇਸ ਰੌਲੇ ਰੱਪੇ ਵਿੱਚ ਪੁਲਿਸ ਆ ਗਈ ਭਾਵੇਂ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਉਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈ। ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਲਿਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦਾ ਖਿੱਝ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਈਰਾਨੀ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਫਾਰਾਂਸ ਪੜ੍ਹਨ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਫ਼ੀਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧੰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਡਾ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਠੀਕ ਸੀ। ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਸੀ।

ਅਜੀਤ ਰਾਹੀ

ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਨਵਾਂ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਮੈਂ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਬਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਗੌਲਦੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਘੋਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਦੇ ਢੰਗ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਪੱਕਾ ਜਸੂਸ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸੀ। ਹਰ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਓਪਰੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬੋਰਡੌਕਸ ਵਿੱਚ ਐਂਡਰੀਉ ਚਰਚ ਅੱਗੇ ਜਦੋਂ ਤੋਪ ਬੀੜੀ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਦੇਰ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿ ਇਸ ਤੋਪ ਦੇ ਦੋ ਲਾਭ ਸਨ ਇੱਕ ਤਾਂ ਚਰਚ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਦੂਸਰਾ ਜਰਮਨ ਚਰਚ

ਬਾਕੀ ਸਫਾ III 'ਤੇ

ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇੰਝ ਹੈਤੀ ਦੇ ਭੂਚਾਲ ਪੀੜ੍ਹਤਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ

ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਕੈਲਗਰੀ ਦੀ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮਿਲਣੀ ਕੋਸੋ ਦੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ 23 ਜਨਵਰੀ 2010 ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ 2.00 ਵਜੇ ਹੋਈ। ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਉਂਦਿਆਂ ਹਰਬੰਸ ਬੁੱਟਰ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦੀ ਮੁਬਾਰਕਬਾਦ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਵਿੱਛੜ ਚੁੱਕੇ ਲੇਖਕਾਂ ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ, ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਹਮਦਰਦ ਅਤੇ ਕਾ. ਜੋਤੀ ਬਾਸੂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਦਾ ਮੋਨ ਧਾਰ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕੀਤੀ। ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਨੀਰ, ਪ੍ਰੋ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਅਤੇ ਹਰਭਜਨ ਢਿੱਲੋਂ ਨੇ ਵਿਛੜੇ ਸੱਜਣਾਂ ਵਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਇਕਬਾਲ ਖਾਨ ਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕਕਾਰ ਆਤਮਜੀਤ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਣ ਉੱਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਮਹਿੰਦਰਪਾਲ ਐਸ ਪਾਲ ਨੇ " ਪਾਰ ਝਨਾਂ ਦੇ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ" ਗ਼ਜ਼ਲ ਸੁਣਾਉਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੈਤੀ ਵਿੱਚ ਭੂਚਾਲ ਪੀੜ੍ਹਤਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਕੈਲਗਰੀ ਵੱਲੋਂ ਫੰਡ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਸੇਲ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅੱਜ ਵਿਕਣਗੀਆਂ, ਉਹ ਸਾਰੀ ਆਮਦਨ ਹੈਤੀ ਦੇ ਪੀੜ੍ਹਤਾਂ ਲਈ ਭੇਜੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਬੱਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ਕਿ 285 ਡਾਲਰ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੱਥੋਂ-ਹੱਥੀ ਵਿੱਕ ਗਈਆਂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ 215 ਡਾਲਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਕੈਲਗਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਪਾ ਕੇ ਕੁੱਲ 500 ਡਾਲਰ ਹੈਤੀ ਦੇ ਭੂਚਾਲ ਪੀੜ੍ਹਤਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਲਈ ਭੇਜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਰਮਜੀਤ ਸੰਦਲ (ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮ ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ) ਨੇ " ਕੌਣ ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਣੇ" ਫਿਲਮ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਕੈਲਗਰੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਫਿਲਮ ਦਾ ਅਗਲਾ ਭਾਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਸੂਟਿੰਗ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

`ਕੱਦ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਬੌਨਾ ਇੱਕ ਸੀ ਆਇਆ।

ਹਰਬੰਸ ਬੁੱਟਰ

ਤੰਗ, ਸੜੀਆਂ, ਘਟੀਆ ਸੋਚਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਆਇਆ। ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਭਰ ਕੇ ਚੁੰਝ ਲੈ ਜਾਵੇ।

ਉਹ ਵਿਚਾਰੇ ਬੇਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਭਰਦੇ ਹੌਂਕੇ ਹਾਵੇ।

ਫੁੱਟਪਾਊ, ਦੋਗਲੇ ਕਿਰਦਾਰ, ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਉੱਤੇ ਡਾਕਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਦੀ ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਸੈਂਭੀ ਨੇ ਸੁਣਾ ਕੇ ਤਾੜੀਆਂ ਦੀ ਦਾਦ ਖੱਟੀ। ਭੋਲਾ ਚੌਹਾਨ ਦੀ ਨਵੀਂ ਕਲਮੀ ਕਿਰਤ " ਪੱਤੇ" ਅਤੇ ਗੁਰਚਰਨ ਕੌਰ ਥਿੰਦ ਦੀ ਕਹਾਣੀ " ਗੁਲਾਬੋ" ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਲਹਿ ਗਈਆਂ। " ਦੋਸ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਦਿੱਸਣ ਤੈਨੂੰ, ਐਪਰ ਆਪਣੇ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਜਾਣ ਲੈ ਤੂੰ" ਇਹ ਗੀਤ ਗੋਰਾ ਰਕਵੇ ਵਾਲਾ ਨੇ ਸੁਣਾਇਆ। ਜੋਗਿੰਦਰ ਸੰਘਾ ਨੇ ਗ਼ਜ਼ਲ ਅਤੇ ਹਰਕਮਲ ਸਾਹਿਲ " ਬੇਦਾਵਾ" ਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਨਜ਼ਮ ਪੜ੍ਹੀ"।

ਕੰਨ ਤਰਸੇ ਨੇ ਯਮਲੇ ਵਾਲੀ ਤੂੰਬੀ ਨੂੰ, ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੰਨ ਰਸ ਸਾਜ ਖਾ ਗਏ।

ਕਿੱਥੇ ਲਿਆਈਆਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਇੰਸਾਂ ਤੇ ਸਾਜਿਸ਼ਾਂ, ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਧੀ ਨੂੰ ਦਾਜ ਖਾ ਗਏ।

" ਬਦਲੇ ਰੰਗ" ਨਾਂ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਕਵਿਤਾ ਬਲਜਿੰਦਰ ਸੰਘਾ ਨੇ ਸੁਣਾਈ।

ਪੁਸਤਕ ਸਵਾਗਤ ....

ਕਿਤਾਬ : ਰੱਬ ਦੀ ਹਕੂਮਤ
ਲੇਖਕ : ਗਲੈਕਸੀ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : 5 ਆਬ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ 1- ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਯਾਦਗਾਰ ਹਾਲਬ ਜਲੰਧਰ
ਮੁੱਲ: 100 ਰੁਪਏ

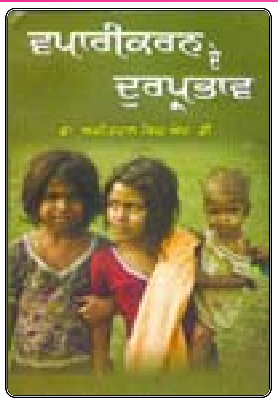

ਕਿਤਾਬ : ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਦੇ ਦੁਰਪ੍ਰਭਾਵ
ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਅਜੀਤ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਡੀ.
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਤਰਕਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਬਰਨਾਲਾ
ਮੁੱਲ: 100 ਰੁਪਏ

ਕਿਤਾਬ : ਆਊਣਾ ਕਿਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜ
ਸੰਪਾਦਕ : ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਟੋਨੀ ਦੁਸਾਂਝ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਜੋਗਿੰਦਰ ਰਾਮ ਦੁਸਾਂਝ ਪਰਿਵਾਰਕ ਯਾਦਾਂ ਟਰੱਸਟ, ਦੁਸਾਂਝ ਕਲਾਂ
ਮੁੱਲ: 100 ਰੁਪਏ

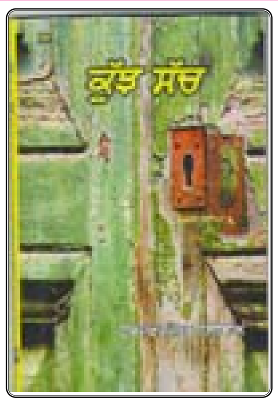

ਕਿਤਾਬ : ਕੁਝ ਸੱਚ
ਲੇਖਕ : ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਉਡਾਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਮਾਨਸਾ
ਮੁੱਲ: 150 ਰੁਪਏ

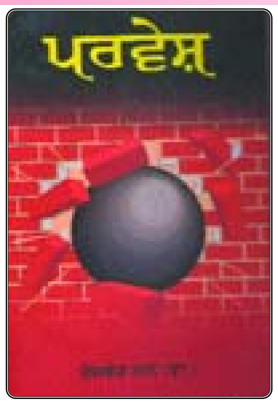

ਕਿਤਾਬ : ਪਰਵੇਸ਼
ਲੇਖਕ : ਤੇਵਜੰਤ ਮਾਨ (ਡਾ.)
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : 14 ਭਾਈਵਾਰ ਸਿੰਘ ਮਾਰਕੀਟ, ਪੁਤਲੀਘਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਮੁੱਲ: 250 ਰੁਪਏ

ਕਿਤਾਬ : ਸਟਾਰ ਕਬੱਡੀ ਦੇ
ਲੇਖਕ : ਲੇਖਕ ਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਲਖਵੀਰ ਸਿੰਘ ਕੋਮਲ
ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਜੈਤੋ
ਮੁੱਲ: ?